

چکیده

جنگ اول صلیبی به بهانه آزاد سازی بیت المقدس از سلطه مسلمانان توسط مسیحیان آغاز شد. حکومت‌های زنگی، ایوبی و سایر حکومت‌های مستقل و نیمه مستقل به مدت طولانی درگیر این جنگ شدند. تداوم این جنگ‌ها به مدت دو قرن خسارات زیادی را به جامعه اسلامی وارد ساخت. بیت المقدس در اعتقادات صلیبیان که شعله چنین جنگی را بر افروختند از جایگاه والایی برخوردار بود اما در تداوم، آنان به تصرف بیت المقدس اکتفا نکرده و جنگ ابعاد گسترده تری یافت.

این پژوهش با اتکا به روش تاریخی توصیفی تحلیلی بدنبال یافتن این پرسش است که موقعیت جغرافیایی منطقه چه تاثیری در شروع و تداوم جنگ اول صلیبی داشت؟ پاسخ به این پرسش بر این فرض استوار است که موقعیت جغرافیایی منطقه باعث وقوع جنگ شد اما در تداوم آن، عوامل دینی و اقتصادی در کنار هم نقش داشت.

صلیبیان با آرمان تصرف بیت المقدس و سایر مناطق مسیحی نشین به این جنگ مبادرت ورزیدند. وجود مشکلات داخلی حکومت‌های اروپا، پیوستن صلیبیان را به این جنگ میسر ساخت و نفاق و اختلاف بین مسلمانان، پیروزی‌های آنان را آسان نمود. با ورود صلیبیان به سرزمین‌های اسلامی و مشاهده منافع اقتصادی-سیاسی و غیره، تداوم حضور آنها را در این مناطق دامن زد. سرزمین‌های مطمع نظر صلیبیان، نقطه انصال راه‌های تجارتي شرق و غرب بود و به دریاهای آزاد دسترسی داشت. بنابراین صلیبیان توانستند با سلطه نظامی بر دریاها تا مدت‌ها این جنگ‌ها را تداوم بخشند. هر چند در پایان جنگ، بیت المقدس توسط صلاح الدین ایوبی مجدداً فتح گردید اما بروز جنگ خاندانی و بهره‌گیری مسیحیان این مناطق از این فرصت، موجب گردید جانشینان او با معاهده صلح، بیت المقدس را مجدداً بدست صلیبیان بسپارند. بدین گونه جنگ بمدت یک قرن و نیم ادامه یافت.

کلید واژگان: جنگ‌های صلیبی، شام، جغرافیای تاریخی، آسیای صغیر، سلجوقیان
شام، ایوبیان، زنگیان، مجمع کلرمون.

فهرست مطالب:

چکیده

مقدمه:	۱
فصل اول: مبانی پژوهش	3
۱-۱: مسئله پژوهش	4
۱-۲: پرسش‌های پژوهش	۵
۱-۳: فرضیات پژوهش	۵
۱-۴: اهداف پژوهش و ضرورت آن	۶
۱-۵: پیشینه پژوهش	۷
۱-۶: بررسی و نقد منابع	۱۳
فصل دوم: نگاه دینی - اعتقادی مسیحیان به بیت المقدس	17
مقدمه:	18
۲-۱: اورشلیم در تورات	19
۲-۲: اورشلیم در انجیل	26
۲-۳: هزاره گرایی:	31
۲-۳-۱: منشأ هزاره گرایی	31
۲-۳-۲: منشأ هزاره گرایی در دین یهود و مسیح	31
۲-۴: مرگ عیسی	۳۶
۲-۵: رستاخیز عیسی (ع):	37
۲-۶: اعتقادات مسیحیان درباره بازگشت عیسی (ع) و برپایی قیامت	۳۷
۲-۶-۱: انتظار رجعت مسیح	۳۷
۲-۶-۲: بازگشت اولیه مسیح:	۳۸
۲-۶-۳: دوره مصیبت عظیم:	38
۲-۶-۴: دومین بازگشت و سلطنت هزار ساله مسیح:	۳۹
۲-۶-۵: داوری عظیم (قیامت)	۴۰

- ۶-۶-۶: (اورشلیم) پس از داوری عظیم (قیامت): ۴۱
- ۷-۲: تأثیر باورهای دینی در زیارت قدّيسان: ۴۲
- ۸-۲: روند شکل گیری زیارت اراضی مقدّس و اورشلیم: ۴۴
- ۹-۲: مسئله حاجیان:..... ۴۸
- ۱۰-۲: اهداف پاپ و مجمع کلمون: ۵۲
- ۱۰-۱-۲: ایجاد انگیزه های دینی در مردم توسط پاپ: ۵۶
- ۱۰-۲: ایجاد انگیزه های اقتصادی در مردم توسط پاپ 61
- نتیجه: ۶۶

فصل سوم: جغرافیای جنگ اول صلیبی و نقش آن در روند جنگ ۶۷

- مقدمه: ۶۸
- ۱-۳: شام ۶۹
- ۱-۱-۳: مناطق شام..... ۶۹
- ۲-۳: وضعیت طبیعی شام..... ۷۰
- ۱-۲-۳: رودهای شام..... ۷۰
- ۲-۲-۳: دریاچه های شام ۷۰
- ۳-۲-۳: کوههای شام..... ۷۰
- ۴-۲-۳: جلگه ها و دشتهای شام..... ۷۱
- ۳-۳: آسیای صغیر..... 71
- ۴-۳: تجارت و راههای تجاری شام..... 73
- ۱-۴-۳: راههای تجاری شام و چین..... ۷۴
- ۲-۴-۳: راههای تجاری شام و مصر..... ۷۴
- ۳-۴-۳: راههای تجاری شام و هند..... ۷۵
- ۴-۴-۳: راههای تجاری شام و عربستان..... ۷۶
- ۵-۴-۳: راههای تجاری شام و ارمنستان..... ۷۶
- ۶-۴-۳: راههای تجاری شام و دریای سرخ..... ۷۶
- ۷-۴-۳: تجارت شام قبل از اسلام..... ۷۷
- ۸-۴-۳: تجارت شام در دوران اسلامی..... ۷۹
- ۵-۳: مناطق درگیری در جنگ های صلیبی..... ۸۰
- ۱-۵-۳: نیقیه..... ۸۰
- ۲-۵-۳: قونیه..... ۸۵
- ۳-۵-۳: انطاکیه..... ۸۸
- ۴-۵-۳: طرسوس..... 97
- ۵-۵-۳: مصیصه..... ۱۰۰
- ۶-۵-۳: معره النعمان..... 100
- ۷-۵-۳: عرقه..... ۱۰۴
- ۸-۵-۳: رمله..... 104

106.....	۹-۵-۳: بیت اللحم.....
107.....	۱۰-۵-۳: بیت المقدس.....
۱۲۰.....	۱۱-۵-۳: عسقلان.....
۱۲۲.....	۱۲-۵-۳: رها.....
۱۳۲.....	۱۳-۵-۳: سمیسط.....
۱۳۳.....	۱۴-۵-۳: سروج.....
۱۳۵.....	۱۵-۵-۳: آرسوف.....
۱۳۶.....	۱۶-۵-۳: حیفا.....
۱۳۷.....	۱۷-۵-۳: یافا.....
۱۳۷.....	۱۸-۵-۳: قیساریه.....
139.....	۱۹-۵-۳: عکا.....
۱۴۵.....	۲۰-۵-۳: طرابلس.....
۱۵۰.....	۲۱-۵-۳: بیروت.....
۱۵۲.....	۲۲-۵-۳: صیدا.....
۱۵۸.....	۲۳-۵-۳: حران.....
۱۶۱.....	۲۴-۵-۳: افامیه.....
۱۶۲.....	۲۵-۵-۳: صور.....
۱۶۵.....	۲۶-۵-۳: شیزر.....
167.....	نتیجه گیری.....
169.....	فهرست منابع.....

مقدمه:

جنگهای صلیبی به مجموعهٔ هشت جنگ گفته می‌شود که با سخنرانی پاپ اوربان دوم در مجمع کلرمون در سال 490ه/ ۱۰۹۷ م. شروع شد، دو قرن ادامه یافت و سرانجام منجر به شکست قطعی صلیبی‌ها توسط مسلمانان و بیرون راندن آنها از سرزمینهای اسلامی شد. از آنجایی که جنگهای دویست سالهٔ صلیبی در محدودهٔ جغرافیایی خاصی صورت گرفت بررسی ویژه گیهای جغرافیایی این مناطق حائز اهمیت بسیار است به همین دلیل این پژوهش به جغرافیای تاریخی جنگ اول و تأثیر آن بر پیروزی صلیبی‌ها می‌پردازد که شامل چهار فصل می‌باشد.

فصل اول با عنوان مبانی پژوهش به طرح مسئله، سوالات، فرضیات و نقد و بررسی منابع

و پیشینه پژوهش می‌پردازد.

فصل دوم ابتدایه سابقه اهمیت بیت المقدس در نزد مسیحیان پرداخته و تصویر این شهر را در کتب عهد عتیق و جدید مورد بررسی قرار داده است. سپس به عقاید مسیحیان درباره رجعت مسیح پس از هزار سال ، هزاره سلطنت مسیح و برپایی قیامت در بیت المقدس پرداخته، و بعد از آن مشکلات زائران مسیحی، اهداف پاپ از جنگهای صلیبی، مجمع کرمون و نقش این عوامل در شروع جنگ را تشریح کرده است.

فصل سوم ابتدا، موقعیت استراتژیکی و محدوده جغرافیایی جنگ اول در منطقه شام و آسیای صغیر را تشریح کرده، سپس وضعیت شهرهایی که در جنگ اول مورد تاخت و تاز صلیبی ها واقع شدند را از لحاظ جغرافیایی ، اهمیت و موقعیت تجاری ، کشاورزی و صنایع را مورد بررسی قرار داده و در نهایت نقش این عوامل به همراه مسیحیان ساکن منطقه و تأثیر شان در شروع و ادامه جنگ را بررسی کرده است.

در انتها با ارائه نتایج بدست آمده به رد یا اثبات فرضیات پرداخته شده است.

در پایان ضروری است ابتدا از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر ناصری طاهری بعنوان استاد راهنما و راهنمائیهای راهگشا و ارزشمندشان در انتخاب موضوع و طول انجام کار، و استادان گرامی ، آقایان، جناب دکتر حسن زاده ، استاد مشاور که در تمام مراحل کار از راهنمائیهای بی دریغشان بهره مند گشتم و جناب دکتر عودی که علی رغم عدم مسئولیت در قبال اینجانب، مرا دلسوزانه در انجام کار همراهی نمودند تشکر نمایم .

همچنین از استادان گرانقدرم در گروه تاریخ، سرکار خانم دکتر بختیاری و آقایان، جناب دکتر ولوی و جناب دکتر فراهانی و عزیزانی چون خواهرم محبوبه، برادرم مهدی و تمامی دوستانم از جمله خانمها، جمیله رضایی، لیلا اشرفی، زهره اشرفی، اکرم محمدی زاده، آرزو

قیاسوند ومحترم وکیلی قدردانی می نمایم و ازدرگاه کریم متن برای تمامی این گرامیان،
سلامتی وشادکامی خواهانم.

فصل اول:

مبانی پژوهش

مسئله پژوهش:

در قرن پنجم هجری دنیای مسیحیت زیر لوای صلیب، به جنگهای وسیعی در سرزمینهای اسلامی دست زد که حدود دو قرن به درازا کشید. این جنگها در هشت مرحله به وقوع پیوست. از آنجایی که جنگ اول نقطه آغازین این جنگها بود حائز اهمیت زیادی می باشد که در این پژوهش به آن پرداخته می شود. شعله آغازین این جنگ با نگاهی دینی که همان آزادسازی اورشلیم، زادگاه و مدفن مسیحای مقدس از سلطه مسلمانان مشتعل شد ولی صلیبیان مسیحی با گشودن دروازه های اورشلیم و آزاد سازی آن از نفوذ و سلطه مسلمین در نخستین حمله صلیبی، همچنان به پیشروی در اراضی مسلمین ادامه داده و سیطره خود را بر بسیاری از آن مناطق بسط دادند و طی هشت مرحله ، سرزمینهای مسلمین را هدف تاخت و تازهای خود قرار دادند.

با توجه به این نکته، اولاً این سوال مطرح می شود که بیت المقدس چه جایگاهی در اعتقادات دینی صلیبیان داشت که باعث ایجاد انگیزه ای قوی در ایشان برای شروع چنین جنگی شد؟ دوماً مناطق درگیری در این جنگ دارای چه خصوصیتی از نقطه نظر جغرافیایی، اقتصادی بود که صلیبیان را به ادامه جنگ در این مناطق ترغیب می کرد؟

این پژوهش برآن است تا با بررسی جغرافیای تاریخی جنگ اول، به این پرسشها پاسخ

داده و تاثیر آن رادر شروع و ادامه جنگ بررسی نماید.

پرسش های پژوهش:

- ۱- موقعیت جغرافیایی شام و آسیای صغیر چه تأثیری در شروع و تداوم جنگ اول صلیبی داشت؟
- ۲- موقعیت اقتصادی منطقه چه تأثیری در شروع و تداوم جنگ اول صلیبی داشت؟
- ۳- نگاه دینی اعتقادی مسیحیان اروپا چه تأثیری در شروع و تداوم جنگ اول صلیبی داشت؟
- ۴- اقلیتهای دینی شام و آسیای صغیر چه تأثیری در شروع و تداوم جنگ اول صلیبی داشتند؟

فرضیات پژوهش:

- ۱- موقعیت جغرافیایی شام و آسیای صغیر موجب شکل گیری جنگ اول صلیبی و تداوم آن شد.
- ۲- دست یابی به سرزمین های حاصلخیز و راههای تجاری شام و آسیای صغیر ، موقعیت استراتژیک منطقه ، دسترسی به مراکز مهم جهان آن روز ، شکستن انحصار تجارت شرق و غرب که در دست مسلمانان بود ، از بین بردن فشارهای سیاسی مسلمین بر اروپائیان که به خاطر در دست داشتن انحصار تجارت اعمال می شد، با توجه به اوضاع نابسامان اروپا به علت بروز قحطی و خشکسالی های پی در پی، مسائلی بود که باعث می شد صلیبیان برای فرار از این شرایط و به دنبال یافتن شرایطی بهتر برای ادامه حیات ، به جنگ با حکومت های مسلمان منطقه بپردازند.
- ۳- نگاه تقدس آمیز اروپائیان به منطقه منجر به نوعی تعصب دینی شد که آنان سعادت دنیا را در راه آزادسازی قدس و برادران هم کیشان از سلطه مسلمین و رستگاری آخرت را در شهادت در این راه می جستند ، مسلماً چنین دیدگاهی در برافروزی آتش جنگ علیه مسلمین مؤثر بود.

۴- اقلیت های مذهبی مسیحی در تحریک دولت ها و ملت های مسیحی برای شروع جنگ ، جهت رهاییشان از سلطه مسلمین ، نقش مؤثری داشتند و در تداوم جنگ ها به عنوان حامی صلیبیون تأثیر گذار بودند.

اهداف پژوهش و ضرورت آن:

با توجه به اینکه جنگهای صلیبی یکی از طولانی ترین جنگها در طول تاریخ بوده و به مدت دو قرن دنیای مسیحیت را در تقابل با دنیای اسلام قرار داد و پس از هر مرحله، مرحله دیگری از جنگ های صلیبی شروع می شد، بررسی این نکته ضروری است که مناطق درگیری صلیبیان با مسلمانان دارای چه ویژگی های خاصی بود که باعث شروع و سپس ادامه جنگ به درازای دوپست سال شد . این پژوهش برآن است، موقعیت جغرافیایی، استراتژیکی، اقتصادی و دینی منطقه جنگ اول صلیبی و تأثیر آن در شروع و تداوم جنگ صلیبی را بررسی نماید.

پیشینه پژوهش:

در این زمینه کتاب یا پژوهشی با عنوان جغرافیای تاریخی جنگ اول صلیبی وجود ندارد ولی می توان از کتاب های مختلفی که هر یک در زمینه های مربوط به این موضوع نوشته شده اند بهره برد که می توان آنها را به چند دسته تقسیم نمود:

الف- کتابهای تاریخ جنگهای صلیبی که مناطق درگیری جنگ اول را بیان کرده و در حین گزارش جنگ، مطالبی درباره جغرافیای شهرها و وجود عوامل طبیعی چون رود، کوه، دریاچه و بندر، حصاروقلاع شهرها بدست می دهند که می تواند دربخش جغرافیای منطقه مورد استفاده قرار گیرد از جمله این کتب:

۱. **تاریخ جنگهای صلیبی نوشته استیون رانیسمان** که به طور دقیق تمام مناطق درگیری، طی جنگ اول صلیبی را بیان نموده و اطلاعات مفیدی درباره جغرافیای آنها و تأثیر آن در روند فتح شهرها بدست می دهد و در لابلائی مطالب سخنانی از تأثیر آن بر روند فتوحات شهرها بیان می کند. این کتاب اطلاعات بسیار کمی درباره اهمیت بیت المقدس بدست می دهد اگرچه در بحث روند شکل گیری زیارت قدس حاوی اطلاعات مفیدی می باشد. این کتاب هیچ اطلاعاتی در زمینه اقتصاد، تجارت، راههای تجاری منطقه و تأثیر آن در شروع و تداوم جنگ ندارد.

۲. کتاب دیگر با عنوان **جنگهای صلیبی نوشته هانس ابرهاردمایر** که نسبت به رانیسمان اطلاعات کمتری داشته و بیشتر به تشریح جنگ پرداخته تا به جغرافیای شهرها. این کتاب فقط در مواردی، اطلاعاتی اندک در مورد قلاع شهرها و یا وجود عوامل طبیعی در آنها چون دریاچه، کوه و رود و تأثیر آن در روند جنگ بدست می دهد. در مجموع این کتاب اطلاعاتی بیشتر از رانیسمان ارائه نمی دهد.

۳. کتاب بعدی به نام **علل و آثار جنگ های صلیبی** نوشته **عبدالله ناصری طاهری**

: همان طور که از نام این کتاب پیداست بیشتر به علت های بروز جنگ و آثاری که جنگ های صلیبی از خود گذاشت ، پرداخته است. این کتاب جنگ های صلیبی را مشخصاً از یکدیگر و بطور جداگانه نیاورده و به تمام جنگ های صلیبی به طور مختصر پرداخته است . بهمین دلیل اطلاعات مبسوطی درباره جنگ اول به دست نمی دهد ولی از آن می توان مجموعه اطلاعات مفیدی درباره چگونگی پیدایش انگیزه های دینی، شرایط جامعه اروپا و تأثیر آنها در شروع جنگ به دست آورد . از آنجایی که این کتاب به طور مختصر وقایع جنگ اول را شرح داده، به توصیف جغرافیای شهرها و تأثیر آن در جنگ پرداخته است.

کتاب های دیگری که می توان در این زمینه نام برد: **جهاد مسلمانان در جنگهای**

صلیبی: فایده‌حماد محمد عاشور؛ العرب و الروم و اللاقین فی الحرب الصلیبیة الاولى:

جوزیف نسیم یوسف؛ تاریخ اکسفورد للحروب الصلیبیة: جوناثان رایلی سمیت و ...

ب- دسته دیگر، کتبی هستند که در مورد شهرهای شام و آسیای صغیر در دوران

اسلامی یا زمان جنگهای صلیبی می باشند. این کتب اطلاعات مفیدی درباره جغرافیای این

شهرها و تجارت، اقتصاد، کشاورزی، صنایع و راههای تجاری آنها بدست می دهند از جمله:

۱. کتاب **امارة الرها الصلیبیة** نوشته **عبدالسمیع الجنزوری** که در چهار فصل

نوشته شده و در ابتدا به تفسیر اسم «رها» و تاریخچه این شهر و فتح آن توسط مسلمین،

سپس تسخیر آن توسط امپراطوری بیزانس پرداخته و تحولات سیاسی این شهر از جمله ورود

صلیبی ها به آن و سپس تسخیر آن توسط مسلمین را بررسی کرده و فقط در فصل آخر در

مورد حیات اقتصادی، تجاری و اهمیت دینی رها از دیدگاه مسیحیان اطلاعاتی بدست می دهد.

در مجموع می توان گفت این کتاب به جریانات سیاسی رها پرداخته تا به موقعیت جغرافیایی، اقتصادی، تجاری و دینی آن. از این کتاب بیشتر در مورد شهر رها می توان استفاده کرد اما در بعضی موارد اطلاعات خوبی نیز در مورد دیگر شهرها بدست می دهد.

۲. کتاب دیگر **العلاقات الاقليمية و الحروب الصليبية (الموصل و حلب)** نوشته

كمال بن مارس که در ابتدا توصیفی کوتاه دربارهٔ محدودهٔ جغرافیایی و جغرافیای منطقهٔ شام داشته و سپس به توضیح جنگهای صلیبی از حدود سال ۵۸۳ هـ / ۱۱۹۰ م. پرداخته است .

اگرچه از عنوان کتاب چنین برمی آید که فقط به بررسی شهرهای موصل و حلب پرداخته باشد اما در فصل دوم توضیحاتی اگرچه اندک، دربارهٔ شهرهای رها و انطاکیه و اهمیت اقتصادی و تجاری آنها بدست می دهد که می تواند مورد استفاده واقع شود.

از دیگر کتبی که می توان در این زمینه نام برد: **القلاع ایام الحروب الصليبية:**

قولفغانع. مولر - فیشر؛ امارهٔ انطاکیه و المسلمون: حسین محمد عطیه؛ تاریخ مدینهٔ

صیدا فی العصر الاسلامی: عبدالعزیز سالم؛ تاریخ لبنان: ژاک نانتیه؛ دمشق الشام فی

نصوص الرّحالین و الجغرافیین و البلدانیین العرب و المسلمین من القرن الثالث الی

القرن الثالث عشرهٔ للهجرة: احمد الایبش؛ مدن بلاد الشام: أ.ه.م. جونز و ...

ج - دستهٔ سوم کتابهایی که به اقتصاد تجاری، صنایع و کشاورزی شهرهای منطقه

پرداخته اند و اطلاعات مفیدی دربارهٔ راههای تجاری، صادرات محصولات کشاورزی و مصنوعات

صنعتی شهرها و اهمیت تجاری آنها بدست می دهند. از جمله:

۱. کتاب **اسواق الشام فی العصر الحروب الصليبية: عبدالحافظ عبدالخالق**

یوسف البنا اگرچه نام کتاب بازارهای شام در زمان جنگهای صلیبی بوده و انتظار می رود که

به بررسی و توصیف بازارهای دایر در منطقهٔ شام در آن زمان پرداخته باشد ولی نویسنده به

بررسی موقعیت استراتژیکی و جغرافیایی و راههای تجاری شهرهای شام قبل از جنگهای

صلیبی پرداخته و اطلاعات مفیدی در زمینه صنایع تولیدی، محصولات کشاورزی و اقتصاد تجاری و انواع بازارهای دایر در این بلاد قبل از جنگهای صلیبی بدست داده و سپس به بررسی اهمیت تجاری این شهرها در طول اقامت و استقرار صلیبی ها پس از جنگ اول صلیبی می پردازد. در مجموع اطلاعات این کتاب در زمینه اقتصادی بسیار ارزشمند می باشد.

۲. کتاب دیگر تاریخ بلاد الشام الاقتصادية فی العصر الاموی نوشته عاطف رحال:

علیرغم عنوان کتاب که آن را محدود به زمان امویان نموده، این کتاب به بررسی اوضاع اقتصاد شام قبل از فتوحات مسلمین، سپس عهد اموی تا عهد بیزانس پرداخته و موقعیت تجاری، راههای تجاری، بازارها، محصولات کشاورزی، صنایع، تجارت داخلی و روابط تجاری شام با دیگر ممالک را بررسی نموده و اطلاعات مفیدی درباره آنها بدست می دهد که از آن می توان در بحث جغرافیا و اقتصاد بهره گرفت.

از کتابهای دیگری که در این زمینه می توان نام برد: تاریخ التجارة فی الشرق الادنی فی العصور الوسطی: هاید؛ تاریخ المسلمین فی البحر المتوسط الاوضاع السیاسیة و الاقتصادية و الاجتماعیة: حسین مونس؛ الثغور البریة الاسلامیة (علی حدود الدولة البیزنطیة فی العصور الوسطی): عبدالسمیع الجنزوری و ...

۵- این دسته کتبی هستند که در زمینه علل مذهبی جنگهای صلیبی می توان از آنها

بهره برد:

۱. اثر العامل الدینی فی توجیه الحركة الصلیبیه، نوشته محمد صالح منصور. در

مجموع اگرچه نام این کتاب «اثر عامل دین در توجیه حرکت صلیبی ها» می باشد و انتظار می رود حاوی اطلاعات بسیار مفیدی در این زمینه باشد اما در مجموع اطلاعاتی بیشتر از دیگر کتب جنگهای صلیبی بدست نمی دهد. این کتاب شامل پنج فصل است که در فصل اول به بررسی جایگاه کلیسا در ارتباط با امپراطوی؛ در فصل دوم به فتوحات مسلمانان در مناطق

حوزه امپراطوری بیزانس و اثر این فتوحات در حوضه دریای مدیترانه ؛ در فصل سوم به مهاجمات دولت اسلامی بیزانس و در فصل چهارم به یاری جستن امپراطور بیزانس از پاپ برای بازپس گیری مناطق از دست رفته امپراطوری پرداخته و توصیفی درباره وضعیت بد زائران مسیحی بیت المقدس بدست می دهد. سپس اشاره ای به مجمع کلمون و سخنان پاپ درباره بخشایش گناهان توسط کلیسا برای شرکت کنندگان در جنگ صلیبی دارد. در فصل پنجم از فروکش کردن عامل مذهب به عنوان انگیزه جنگ در طی جنگ اول سخن گفته و بطور کلی انگیزه های اقتصادی را بسیار پررنگ تر و مؤثرتر از انگیزه های دینی در شروع و تداوم جنگهای صلیبی می داند. این کتاب هیچ اطلاعاتی درباره اهمیت بیت المقدس نزد مسیحیان و لزوم آزادسازی آن از سلطه مسلمین و اعتقاد به هزاره رجعت و هزاره سلطنت مسیح و بیت المقدس در دوران سلطنت مسیح بدست نمی دهد هرچند همانطور که اشاره شد بدلیل نام این کتاب انتظار می رود اطلاعات مبسوطی در این زمینه داشته باشد.

۲. کتاب بعدی تاریخ جنگ های صلیبی نوشته استیون رانسیمان. اگرچه از این

کتاب قبلاً نیز نام برده شد ولی بدلیل اطلاعات مفید آن در بخش مذهب می توان آن را در ذیل دسته بندی کتب مذهبی نیز قرار داد چراکه جلد اول این کتاب در فصل سوم به بررسی روند شکل گیری زیارت بیت المقدس پرداخته و می تواند در بخش نگاه دینی مسیحیان به شرق مورد استفاده قرار گیرد. ولی این کتاب به اعتقادات مسیحیان در مورد اهمیت بیت المقدس در کتب مقدس و مسائلی چون رجعت، سلطنت هزار ساله مسیح در بیت المقدس، برپایی قیامت در این شهر، سلطنت نهایی خداوند و سکونت نیکان در آن پرداخته و در این زمینه هیچ گونه اطلاعاتی بدست نمی دهد.

۳. همچنین کتاب جنگ های صلیبی نوشته هانس ابرهارد مایر نیز که قبلاً ذکر

شد، اطلاعاتی در مورد نقش مذهب در شروع جنگ اول صلیبی به دست می دهد ولی بطور

کلی دارای اطلاعات کم‌تر و خلاصه‌تری نسبت به کتاب رانسیمان می‌باشد. نویسنده این کتاب نیز مانند رانسیمان در حین شروع جنگ به همکاری مسیحیان منطقه با صلیبی‌ها اشاره دارد که می‌تواند اطلاعات خوبی در مورد نقش اقلیت‌های دینی مسیحی در پیشرفت صلیبی‌ها به دست دهد.

بررسی و نقد منابع:

منابع این پژوهش را می توان بطور کلی به دو دسته تقسیم نمود:

۱- دسته اول شامل منابع جنگهای صلیبی هستند که در حین گزارشات جنگ مطالبی در مورد جغرافیای شهرها و یا اهمیت دینی و اقتصادی آنها بدست می دهند ولی بطور کلی تحولات سیاسی جنگ را بیان می دارند. از این دسته کتب می توان به کتابهای زیر اشاره کرد:

۱. **بذیل تاریخ دمشق ابن قلانسی** است. این کتاب به دو بخش تقسیم می شود. بخش اول از سال ۶۳ هجری تا ۴۴۱ هجری را در برمی گیرد که در این بخش به وقایع حاکمان گوناگون دمشق پرداخته و روی این شهر متمرکز شده است. بخش بعدی که از سال ۴۴۸ هجری تا ۵۵۵ هجری (سال فوت مؤلف) را شامل می شود، بیشتر جنبه تاریخ عمومی دارد و قالب اخباری را که از نواحی گوناگون به او می رسیده، در این بخش آورده است. این کتاب هیچ اطلاعاتی درباره انگیزه های دینی، شرایط جامعه اروپایی، انگیزه های اقتصادی و مجمع کرمون به دست نمی دهد و فقط به طور سالشمار، به ترتیب به فتوحات شهرها توسط صلیبی ها پرداخته و وقایع جنگ را خیلی مختصر توضیح می دهد. با این وجود اطلاعات مفیدی از آن درباره چگونگی فتح شهرها، استحکامات و دشواری های فتح آنها، کمک جمهوری های ایتالیا و مخصوصاً نقش مسیحیان در روند جنگ می توان به دست آورد

۲. **کتاب تاریخ کامل بزرگ اسلام و ایران** نوشته عزالدین علی بن اثیر که در جلد های ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰ به توضیح جنگ اول صلیبی پرداخته است. این اثیر در این کتاب به صورت سالشمار، وقایع هر سال را ذیل همان سال توضیح داده و به ترتیب سال ها، فتوحات شهرها توسط صلیبی ها را آورده است. این کتاب در مورد جغرافیای تاریخی جنگ بطور مشخصی بحث نمی کند و در مورد اقتصاد، کشاورزی، صنایع و راههای تجاری منطقه اطلاعاتی بدست